

نشانه‌شناسی داستان مصور جنسی

نویسندگان: سید محمود مرتضوی^۱، محمد علی مومبینی^۲، جلال عراقی^۳

پذیرش: ۱۳۹۶/۰۷/۲۲

دریافت: ۱۳۹۶/۰۶/۲۶

چکیده

فضای مجازی همواره به عنوان یکی از زمینه‌های اصلی بروز مشکلات خانوادگی و تغییر ذائقه زوجین در زندگی مشترک بوده که تولیدات آن سبب تحریف ارزش‌های عرفی زندگی مشترک و اشاعه و ترویج فحشا- به ویژه در میان نسل جوان جامعه اسلامی- شده است. پژوهش حاضر در پی آن بود که با بررسی فضای روایی یک داستان مصور، زمینه شکل‌گیری این فضا را در مخاطبان و تأثیرات عینی و ذهنی آن بر کنش کاربران تارنماهای پورنوگرافیک مورد بررسی قرار دهد. در این پژوهش با استفاده از تحلیل نشانه‌شناسی، پیام‌های رمزگذاری شده و روابط خیالی که در داستان‌های مصور جنسی برای خانواده- به ویژه زوجین- متصور می‌شود، واکاوی و تفسیر شده است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که پدیده بی‌غیرتی ناموسی که در دیدگاه فقهی و اسلامی و نیز عرف جامعه ایرانی مورد نکوهش است، متأثر از چنین پیام‌هایی- به ویژه در عرصه فضای مجازی- در حال ظهور است.

واژگان کلیدی: نشانه‌شناسی، داستان مصور جنسی، فضای مجازی

مقدمه

داستان مصور^۴ نقاشی یا مجموعه‌ای از نقاشی‌های دنباله‌دار است که ماجرابی را روایت می‌کند. به کسی که کمیک را می‌کشد نیز کارتونیست می‌گویند، این کمیک‌ها معمولاً در دوره‌های مرتبی به چاپ می‌رسند.

۱. مدرس حوزه علمیه و دبیر علمی انجمن ارتباطات و تبلیغ، mortazavi55870@gmail.com

۲. دانش‌پژوه دکتری جامعه‌شناسی، دانشگاه اصفهان، mmombeini@yahoo.com

۳. دانش‌پژوه دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی و عضو انجمن ارتباطات و تبلیغ، eraghi115@gmail.com

شرح روایت و بیان ماجراها به زبان تصویر و بعضاً با استفاده از دیالوگ‌ها به زمان مصر باستان بر می‌گردد؛ اما اگر شرح روایت‌های مدرن را در نظر بگیریم، کمیک^۱ اولین بار در کشورهای آلمان و انگلستان پا گرفت. اولین کمیک‌های آمریکایی در قرن بیستم شکل گرفتند. دیالوگ‌ها درون بالن‌ها گفته می‌شد که برای غافل‌گیری از علامت تعجب روی کله‌ها استفاده شد و برخی از لغات مثل «زارت و زورت و آخ و پاخ» برای بیان حالات یا ضربات استفاده گشت و تا امروز نیز کاربرد دارد. اولین کتاب کمیک بر اساس مجموعه‌ای از داستان‌های مصور روزنامه‌ای شکل گرفت. («پروفسورها»، ۱۳۹۵)

داستان مصور امروز آئینه انعکاس روابط میان انسان و ماشین، ایده‌ها و گرایشات این عصر است. داستان مصور، زبان مادری گرافیک و شیوه‌ای از انتقال پیام است که واقعیت را در یک واحد متن-تصور متراکم کرده و جای می‌دهد و زبان را می‌خوانند؛ در حالی که فیلم را نگاه می‌کنند و گرافیسیم و تصاویر مستمر خواننده می‌شوند، یعنی می‌توان آن‌ها را به زبان انتزاعی ترجمه کرد که نشان دهنده موقعیت‌ها، اماکن، شخصیت‌ها و گروه‌های اجتماعی مشخص است.

در داستان مصور همه چیز دارای مفهوم است، متن به همراه تصویر، ابهام موجود در آن را از بین می‌برد. هیچ‌گاه تصویر، خود متن و یا ابهام آن را شرح نمی‌دهد؛ بلکه این دو مکمل یکدیگرند و به کمک هم، یک داستان کامل را شرح می‌دهند.

در داستان مصور هیچ اثری از جذابیت بصری هنر نقاشی دیده نمی‌شود؛ یک داستان مصور کمیک کاملاً فاقد زیبایی‌های تزئینی بوده و تصاویر تنها کمک می‌کنند تا حالتی از ناخودآگاهی و بی‌واسطگی به کلام‌ها ببخشند. (محمدی، ۱۳۷۸: ۳۷)

یکی از بزرگترین مسائل اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا هستند، ضعف بنیاد خانواده است؛ از آنجایی که مشکلات خانواده‌ها به صورت ناهنجاری‌های اجتماعی بروز می‌کند، خانواده و سلامت آن اهمیت فوق‌العاده‌ای دارد.

بر این اساس، آماده کردن فرزندان برای پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی یکی از وظایف مهم و اساسی خانواده‌ها به شمار می‌رود. جوانان باید بتوانند برای زندگی‌های مشترک آماده شوند و بکوشند روابط خود را با افراد پیرامونشان در حد متعارف و قابل قبولی تنظیم کنند. صرف‌نظر از آماری که در مسائلی مانند بالا رفتن سن ازدواج، طلاق، فرار از منزل، فحشا و مسائل خانوادگی وجود دارد، سرد شدن ارتباطات عاطفی و نارضایتی از زندگی خانوادگی باعث ناکامی‌ها و شکست‌های بزرگی در زندگی جوانان شده است. این‌ها نشان از مشکلات عمیقی در سطح خانواده دارد که به نوعی باید ریشه‌یابی و درمان شود.

یکی از زمینه‌های اصلی در بروز مشکلات خانوادگی و اصولاً نارضایتی از زندگی مشترک، فضای مجازی است که تولیدات آن سبب افزایش سطح توقع و ارضا از زندگی‌های مشترک به ویژه در میان نسل جوان شده است.

تحت تأثیر این فضا، انتظارات جوان از زندگی مشترک به نوعی تحریف‌شده است. لذت و صمیمیتی که از برنامه‌ها و محتویات رسانه‌ها مانند فیلم‌ها و سریال‌ها در اذهان جوانان نقش می‌بندد، تا حد بسیار زیادی در زندگی طبیعی قابل‌دستیابی نخواهند بود و این می‌تواند تبعات زیان‌باری برای آینده جوانان به همراه داشته باشد.

در محیط مجازی، ناشناسی و گمنامی به فرد این امکان را می‌دهد که بدون ترس از شناخته شدن به هر گونه خیال‌پردازی روی آورد. اینترنت هم‌چنین با ایجاد دسترسی آسان به محصولات هرزه‌نگاری، ورود حجم وسیعی از این محصولات

به داخل خانه‌ها را تسهیل کرده است و شبانه‌روزی در این زمینه می‌پردازد. در نتیجه خانواده‌ها به صورت مداوم در معرض این محصولات قرار دارند؛ محصولات می‌تواند حامل پیام‌های مخربی برای کانون خانواده هستند که روابط واقعی و دیدگاه اعضای خانواده را نسبت به یکدیگر تحت الشعاع قرار می‌دهد. (معمار و همکاران، ۱۳۹۱)

هدف اصلی این مقاله آن است که با استفاده از تحلیل نشانه‌شناسی، پیام‌های رمزگذاری شده و روابط خیالی که در داستان‌های مصور جنسی، برای خانواده به ویژه زوجین متصور می‌شوند را بازشناسد؛ به عبارت دیگر با بررسی فضای روایی داستان مصور، زمینه شکل‌گیری این فضا را در مخاطبان بررسی کند و تأثیرات عینی و ذهنی آن را بر کنش کاربران سایت‌های پورنوگرافیک نشان دهد.

نظریه شبیه‌سازی و حاد واقعیت

شالوده نظری این تحلیل را نظریه شبیه‌سازی و حاد واقعیت ژان بودریار^۱ تشکیل می‌دهد. بودریار معتقد است ما اینک در جامعه‌ای زندگی می‌کنیم که به مدد رسانه‌ها، جامعه مصرفی در صورت‌های خیالی گرفتار آمده و هیچ نسبتی با واقعیت‌های خارجی ندارد. از دید بودریار معانی در روند شبیه‌سازی که نوعی بازنمود^۲ است، دچار وضعیت‌های فراواقعی می‌شوند که او از این حالت فراواقعی با واژه حاد واقعیت یاد می‌کند. (بودریار، ۱۳۸۷)

بودریار برای درک جهان پست مدرن نظریه وانموده‌ها^۳ را ارائه کرد و معتقد است وارد عصر شبیه‌ها^۴ شده‌ایم. امروزه در دوره پست مدرن، شبیه‌سازی‌ها به هیچ

-
1. Jean Baudrillard
 2. Represent
 3. Simulacra
 4. Simulacrum

واقعیتی اشاره ندارند، آن‌ها همزمان ایده واقعیتی را که مدعی بازنمایی آن هستند به وجود می‌آورند. شبیه‌سازی‌ها به هیچ واقعیتی خارج از خودشان اشاره ندارند. به زعم بودریار، در عصر نشانه‌ها وارد فضای فراواقع می‌شویم. بازنمایی امر واقع، واقعی‌تر از آن واقعیتی تلقی می‌شود که قرار است به آن ارجاع داشته باشد. (سیدمن، ۱۳۸۶: ۲۳۱)

هم‌چنین معتقد است جوامع غربی در سیلی از کثرت معانی و بازنمایی‌های فرهنگی غرق شده‌اند و سلطه اجتماعی نه از طریق سرکوب و اجبار یا قدرت عقلانی شده، بلکه به واسطه اغفال فرد از طریق تصاویر و معانی رسانه‌های جمعی عمل می‌کند. سیاست مدرن طغیان، از مواجهه با این سیستم سلطه اجتماعی که از طریق اغفال، قابلیت تسکین‌بخشی نشانه، تصاویر، رسانه‌ها و شبیه‌سازی‌ها عمل می‌کند، عاجز است. (همان: ۲۳۲)

از نظر بودریار وانموده سه سطح دارد:

۱. نسخه بدلی از واقعیت است که به روشنی تشخیص‌دانی است؛ عکس‌هایی که مردم از زمینه آماده از اماکن مقدس می‌گیرند، می‌تواند مثالی از این سطح باشد.
۲. نسخه بدلی است آن‌چنان که مرزهای واقعیت را محو می‌کند؛ ویرایش حرفه‌ای عکس‌ها و روزنامه‌ها و نشریه‌ها می‌تواند نمونه‌ای از این سطح باشد.
۳. نسخه بدلی است که واقعیتی از آن خود را تولید می‌کند، بدون این‌که ذره‌ای بر واقعیت‌های جهان تکیه داشته باشد.

بودریار این سطح را حاد واقعی می‌نامد. نمونه بارز این سطح، داستان‌های مصوری است که توسط این سایت تولید و به وسیله مترجمان ایرانی در دنیای مجازی فارسی زبان انتشار می‌یابد. (عبداللهیان و یحیایی، ۱۳۹۰: ۱۳۱)

داستان مصور مورد مطالعه که به سبب غیر اخلاقی بودن، بیش از این شرح داده نمی‌شود، از یکی از سایت‌های غیر اخلاقی استخراج شده است. این سایت در زمینه تولید و نشر داستان‌های مصور پورنو فعالیت دارد که با بررسی آن، نمایان شد هدف اصلی مدیران آن، رواج فرم قبیحی از روابط بین زوجین بوده است و در این راستا با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند و در راستای تحقق اهداف پژوهشگر و تحقیق، یک داستان مصور انتخاب گردید.

روش تحلیل نشانه‌شناسی رسانه‌ها

موضوع اصلی نشانه‌شناسی رسانه‌ها این است که بررسی کند چگونه رسانه‌های جمعی، نشانه‌ها را برای اهداف خاص خود، خلق و بازیابی^۱ می‌کنند؛ نشانه‌شناسی رسانه‌ها این کار را با طرح پرسش‌هایی به صورت زیر انجام می‌دهد (دانسی، ۱۳۸۷: ۶۶) که در ادامه به پاسخی برای هر کدام نیز پرداخته می‌شود:

۱. هر چیزی چه معنایی دارد یا چه چیزی را بازنمایی می‌کند؟

این داستان در زمینه رواج هرزگی همزمان زوجین فعالیت می‌کند. در این داستان طوری به مخاطب القا شده که غریزه جنسی و رسیدن به نهایت لذت به جای وفاداری به ازدواج، شرم و حیا، عفت و از خودگذشتگی می‌نشیند.

به طور کلی سه سازوکار اصلی، مبنای شهوت بصری را تشکیل می‌دهند:

- اعترافی است به ناتوانی‌ای که با نقش دادن به نگاه، فرد بیننده را به جای فاعل عمل جنسی قرار می‌دهد و به بیان دیگر، غریزه جنسی در جایی که باید باشد، نیست.

- به معنای جستجوی مشوق یا نمونه و سرمشقی است که به نوعی زایل کننده احساس گناهی می‌باشد که از ناکامی در برآوردن میل جنسی مترتب می‌شود.
- بعضی از شهوت‌راناان بصری، خود را به طور ناخودآگاه به جای یکی از دو طرف دخیل در عمل جنسی قرار می‌دهند، هویتشان را با او یکی می‌کنند و در عالم خیال همان لذتی را که او می‌برد، احساس می‌کنند. (مورالی دانیو، ۱۳۷۸)

۲. چگونه معنای آن را تثبیت می‌کند؟

پاسخ به این سؤال نیازمند به تأمل در این مطلب است که چرا این داستان‌های تصویری برای مخاطبان مدرن، جذاب و جالب است؟ در تعریف عام، هرزگی جنسی را می‌توان رابطه بسیار کوتاه، غالباً بی‌فردا و متفاوت از روسپی‌گری تعریف کرد؛ رفتاری که بیشتر وقت‌ها در این زمینه مشاهده می‌شود، مربوط به فردی است که می‌خواهد بفهماند نیازهای جنسی بزرگی از جهات کمی و کیفی دارد؛ به طوری که نمی‌تواند دائماً به یک نفر قناعت کند، همان‌طور که نباید انتظار داشت انسان دائماً با یک نوع غذای واحد و تغییرناپذیر رفع گرسنگی نماید.

این گونه روابط، برساختی جدید از نظام‌های خانوادگی کهن زیر است:

- گونه‌ای رابطه مرسوم در جوامعی که تعدد زوجات در آن رایج است؛ مانند جوامعی که ادیانشان کمتر رنگ ایده‌آل پروانه دارد و نیز در تمدن‌های سنتی متکی بر کشاورزان سنتی که در آن اهمیت نقش زن به عنوان کارگر قابل چشم‌پوشی نیست، مشاهده می‌شود. (همان: ۹۹)

- ترتیبات چندشوهری که مربوط به جوامع فقیر بدوی است که به دلیل مشکلات مادی، چندین مرد با یک زن و یک خانواده مشترک سروکار داشتند. در این‌گونه جوامع چون نمی‌توانستند پدر را به طور قطع مشخص کنند، در نتیجه شجره مادری که همان تعیین هویت اولاد از روی نسبت مادری است، نتیجه الزامی چنین نظامی بود. (مالینفسکی، ۱۳۸۷)
- شوهر کمکی که معمولاً مرد کم‌بضاعتی است، نقش مددکار را در کارهای منزل و مواظبت از زن ایفا می‌کند.
- نظام ازدواج گروهی که هنوز به ندرت در جزایر مارکیز^۱- سکوتگاهی در فرانسه و در اقیانوس آرام- به چشم می‌خورد، به عنوان نوعی مشارکت بین ارباب و مردان خدمتکاری است که لطف زنان ارباب به عنوان جبران زحمات شامل حالشان می‌گردد تا آن‌ها را به کار کردن و ماندن نزد ارباب تشویق کند. (همان: ۱۰۰)

در نظام‌هایی که برشمرده شد، زن و مرد در چارچوب قوانین و عرف جامعه اقدام به ایجاد رابطه زناشویی می‌کردند و هدف از رابطه جنسی، برآوردن لذت جنسی به این صورت مطرح نبوده است و هدف غایی ازدواج، تشکیل خانواده در چارچوب عرف همان جامعه بوده است.

از طرفی این داستان به طور کلی، دلالت بر تنوع‌طلبی در رابطه دارد، آن هم در چارچوب بسته زناشویی؛ در گونه سنتی و مرسوم خانواده چه شرقی و چه غربی، زن و مرد در تعاملی همسطح روابط خود را شکل می‌دهند و حریم خانواده از نفوذ هر بیگانه‌ای در امان است؛ اما در عصر مدرن، ذائقه انسان به دلیل ایجاد نیازهای کاذب ناشی از تبلیغات گسترده کالاهای مصرفی، دچار تغییر و تحول شده است.

مصرف‌گرایی به عنوان پیامدهای مخرب مدرنیته، طبع انسان مدرن را تنوع‌طلب کرده است که این تنوع‌طلبی از طریق کلاهای جدیدی با اندکی تغییر به عنوان مد ارائه می‌شود. در این شرایط انسان دائماً بر آن است که از هر چیزی که مربوط به گذشته و سنت است، دل برکند و با شیوه‌ها و تجربه‌های جدید، نیازهای کاذبش را ارضا نماید. (تیموتی، ۱۳۸۸: ۱۸)

در نهایت پدیده تنوع‌طلبی جنسی چنین تعریف می‌شود که هر گاه عشق در روابط زناشویی کمرنگ شود، ارضای ناقص جنسی متولد می‌شود. در این زمینه محرک‌هایی مثل ماهواره و سایت‌های غیر مجاز از عوامل پُررنگی است که موجب بروز هیجان‌ات کاذب شده و برخی افراد که نمی‌توانند به طور طبیعی با شریک زندگی خود به رضایتمندی جنسی برسند و هم‌چون افراد گرسنه‌ای هستند که همه چیز را غذا می‌بینند، همواره در پی کشف فردی زیباتر، جذاب‌تر و یا روشی جدیدتر برای ارضای جنسی خویش هستند. (پایگاه اطلاع‌رسانی تنظیم خانواده، ۱۳۹۵)

۳. چرا آن چیز معنایی را که دارد، دارد؟

برای پاسخ به این سؤال، باید معناهای صریحی که در ذهن مخاطب متجلی می‌شود را مشخص نمود و سپس تفسیرهای تلویحی مترتب شده از معناهای صریح را دریافت. به طور کلی، معنای صریح^۱، رابطه ارزش‌صوری^۲ است که بین یک نشانه و مرجع آن برقرار است؛ معنای صریح یک تعمیم از چند نشانه و معنایی است که در نگاهی سطحی متجلی می‌شود. تفسیرهای تلویحی در تولید و رمزگشایی متن‌های بدیع مانند شعر، رمان، آثار هنری و در این‌جا داستان مصور کاربرد دارد.

1. Denotative Meaning

2. Face Value

برای تولید معناهای به لحاظ فرهنگی مهم، معناهای تلویحی قدرتی شگرف دارند؛ زیرا احساسات و ادراکات درباره چیزها را برمی‌انگیزد، همان‌گونه که سوزان لنگر^۱ در سال ۱۹۴۸ میلادی استدلال می‌کرد، اشکال هنری تأثیرگذارند؛ زیرا احساس می‌کنیم آن‌ها چیزهای زیادی دارند که به ما بگویند، بسیار فراتر از آنچه در ابتدا و به ظاهر انتقال می‌دهند؛ زیرا مخاطبان به صورت احساسی و برای ارضای نیازهای غریزی با آن‌ها مواجه می‌شوند. (دانسی، ۱۳۸۷: ۷۱-۶۹)

نتیجه‌گیری

داستان مصور مورد مطالعه از سائیتی انگلیسی‌زبان که گردانندگان نامشخصی دارد و با اندکی دخل و تصرف به فارسی برگردانده شده است. در این تحلیل، هدف اصلی سایت از تولید این داستان‌های مصور، اهمیت قابل توجهی دارد؛ اما از آن‌جا که در فرهنگ و فضای آمریکایی در حال فعالیت است و اطلاعات اندکی در مورد گردانندگان آن و تأثیرات آن بر مخاطبان در فرهنگ‌های مختلف وجود دارد، از موضوع بحث خارج است؛ هرچند بررسی آن می‌تواند راهگشا باشد.

از طرف دیگر، بررسی غرض‌ورزی مترجم فارسی این اثر از اهمیت زیادی برخوردار است؛ به دلیل این‌که در انتخاب یک اثر علمی، فرهنگی، ادبی و حتی پورنوگرافی برای ترجمه و عرضه به یک فرهنگ، انگیزه و مقاصد مترجم متجلی می‌شود. مترجم نیز با توجه به انگاره‌ها و انگیزه‌های ذهنی و یا حتی منافع مادی، یک اثر را از یک زبان غیر، انتخاب و به ترجمه آن همت می‌گمارد؛ در نتیجه با یافتن پیام‌های اثر می‌توان به ماورای ذهن مترجم راه یافت.

با توجه به محتوای داستان و تحلیلی که ارائه شد، پیام کلی متن - به طور خاص - رواج خرده‌فرهنگ منحرف بی‌غیرتی جنسی (ناموسی) است.

در فرهنگ لغت دهخدا ذیل معنای غیرت چنین آمده است: واژه غیرت از تغییر و تغیر گرفته شده و یک نوع حالت، دگرگونی و برانگیختگی درونی به همراه حس دفاع در شخص، نسبت به آنچه دوست می‌دارد؛ اعم از عزت، آبرو، شرف، دین، ناموس و کشور است.

غیرت در اصطلاح روان‌شناسی نیز عبارت است از اظهار نگرانی از این‌که، آنچه مال خودش می‌داند به تصرف دیگران درآید؛ البته برخی نیز آن را یک نوع حس درونی می‌دانند که از احساسات و عواطف نشئت می‌گیرد و تغییرات بدنی را به دنبال دارد و هیجان‌ها و عواطف را سبب می‌شود و به بیان دیگر، اول تغییرات بدنی ظاهر می‌شوند و سپس هیجان و عاطفه نمودار می‌گردد. (رودگر و قاسمی سوته، ۱۳۹۴: ۷۲)

با توجه به آنچه در تعریف غیرت گفته شد، اگر غیرت را نوعی برانگیختگی حس دفاع یا حمایت از شیء ارزشمند دانست که فرد انسانی یا حیوانی از آن برخوردار است، ولی مورد تهدید یا تعدی و تعرض از سوی دیگران قرار گرفته است، چنان‌چه آن شیء ارزشمند از مقوله جنسی و ناموسی باشد که در مورد انسان‌ها شرافت افراد به آن گره می‌خورد، به این برانگیختگی و تغییر حالت، غیرت جنسی گفته می‌شود. (همان: ۷۵)

بی‌غیرتی جنسی یا ناموسی، نوعی عرفی‌سازی هنجار و تا حد زیادی ضد هنجار غیرتمندی و ناموس‌دوستی تلقی می‌شود. این هنجار در فرهنگ ایرانی-اسلامی از گذشته محترم شمرده می‌شده تا آن‌جا که برخی مواقع این غیرتمندی در نقاطی از کشور، سویه‌هایی خشن به خود گرفته و به قتل‌های ناموسی ختم شده است؛^۱

۱. برای مطالعه تکمیلی، ر. ک به: «فاجعه خاموش (قتل‌های ناموسی)»، پروین بختیارنژاد، ۱۳۸۱، انتشارات صمدیه.

البته این مواضع افراطی در زمینه مسائل ناموسی تا حدودی تعدیل شده‌اند و وضعیت کنونی جامعه گویای کاهش این سنخ رفتارهای خشن در قبال مسائل است. بازتاب رسانه‌ای گسترده این رویکردهای خشن به مسئله غیرتمندی، باعث تأثیر منفی در ذهن برخی مخاطبان شده که زمینه را برای پذیرش الگوی بی‌غیرتی مهیا می‌کند.

در داستان مورد بحث، انگاره بی‌غیرتی پیشفرض اصلی داستان است و تمامی صحنه‌های به شکلی عریان، نمایانگر این انگاره است.

بی‌غیرتی در فضای مجازی به ویژه در سایت‌ها و انجمن‌های پورنوگرافی فرم‌های خاصی به خود می‌گیرد. بررسی‌های انجام شده در سایت‌های فارسی پورنوگرافی و رصد محتوای کامنت‌های اعضا نشان می‌دهد که می‌توان فرم‌های مختلفی را برای بی‌غیرتی برشمرد که شرح آن با توجه به رعایت اصول اخلاقی، ارائه نمی‌شود.

فهرست منابع

۱. تیموتی، دالن (۱۳۸۸). *جامعه‌شناسی مصرف*. ترجمه علی اصغر سعیدی و مهدی حسین‌آبادی. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
۲. دانسی، مارسل (۱۳۸۷). *نشانه‌شناسی رسانه‌ها*. ترجمه گودرز میرایی و بهزاد دوران. تهران: نشر چاپار.
۳. رودگر، نرجس. و زهرا قاسمی سوته (۱۳۹۴). *هنجارشناسی غیرت جنسی در اسلام از منظر روایات*. مطالعات اسلامی زنان و خانواده، شماره ۲: ۷۱-۹۰.
۴. سیدمن، استیون (۱۳۸۶). *کشاکش آرا در جامعه‌شناسی*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

۵. عبداللهیان، حمید. و سبحان یحیایی (۱۳۹۰). نشانه‌شناسی تصویرهایی از شیوه زندگی ایرانی؛ مطالعه «خودبازنمایی» های دیداری کاربران ایرانی در شبکه اجتماعی یاهو۳۶۰. مطالعات فرهنگ-ارتباطات (نامه پژوهش فرهنگی سابق). شماره ۱۵ (پیاپی ۴۷): ۱۴۹-۱۱۹.
۶. مالیفسکی، برانیسلاف (۱۳۸۷). غریزه جنسی و سرکوبی آن در جوامع ابتدایی. تهران: نشر ثالث.
۷. محمدی، مهتاب (۱۳۷۸). داستان مصور، یک اکسپرسیونیسم آمریکایی. هنرهای تجسمی. شماره ۵: ۴۷-۳۶.
۸. معمار، ثریا. عدلی‌پور، صمد. و فائزه خاکسار (۱۳۹۱). شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران). مطالعات و تحقیقات اجتماعی ایران. دوره ۱. شماره ۴: ۱۷۶-۱۵۵.
۹. مورالی دانیو، آندره (۱۳۷۸). جامعه‌شناسی روابط جنسی. ترجمه حسن پویان. تهران: انتشارات توس.
۱۰. پایگاه اطلاع‌رسانی تنظیم خانواده (۱۳۹۵). عوامل مؤثر بر ایجاد تنوع طلبی جنسی:

<http://www.tanzimekhanevadeh.com/wedlock/1086-%D8%AA%D9%86%D9%88%D8%B9-%D8%B7%D9%84%D8%A8%DB%8C-%D8%AC%D9%86%D8%B3%DB%8C>

۱۱. «پروفسورها»، کمیک یا داستان مصور چیست؟ (۱۳۹۵):

<http://porsesh.professorha.ir/%DA%A9%D9%85%DB%8C%DA%A9-%DB%8C%D8%A7-%D8%AF%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86-%D9%85%D8%B5%D9%88%D8%B1-%DA%86%DB%8C%D8%B3%D8%AA%D8%9F/795>